

■ УДК 394. 2 (477. 6)

В. О. Чуйко, викладач, Дніпропетровський коледж культури і мистецтв, аспірант, Харківська державна академія культури, м. Дніпропетровськ

НАРОДНЕ СВЯТО ЯК ЗАСІБ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ЄДНАННЯ

Проаналізовано традиційні свята щодо їх аксіонаповнення та зазначено, що завдяки специфічності святкових дій (масовість, усезагальність, повторюваність, оптимістичність, поєднання мови, звичаїв, різних видів мистецтва та ін.) народні свята є дієвим засобом етнокультурної ідентифікації й національного єднання. Розглянуто значимі світоглядні компоненти традиційних народних свят.

Ключові слова: народне свято, аксіологічний аспект, етнокультурна ідентифікація, народні традиції, національне єднання.

В. А. Чуйко, преподаватель, Днепрпетровский колледж культуры и искусств, аспирант, Харьковская государственная академия культуры, г. Днепрпетровск

НАРОДНЫЙ ПРАЗДНИК КАК СРЕДСТВО ЭТНОКУЛЬТУРНОЙ ИДЕНТИФИКАЦИИ И НАЦИОНАЛЬНОГО ЕДИНЕНИЯ

Проанализированы традиционные праздники с точки зрения их аксионаполнения и отмечено, что благодаря специфичности праздничных действий (массовость, всеобщность, повторяемость, оптимистичность, сочетание языка, обычаев, разных видов искусства и др.) народные праздники являются действенным средством этнокультурной идентификации и национального единения. Рассматриваются значимые мировоззренческие компоненты традиционных народных праздников.

Ключевые слова: народный праздник, аксиологический аспект, этнокультурная идентификация, народные традиции, национальное единство.

V. O. Chuiko, Teacher, Dnipropetrovsk College of Culture and Arts, postgraduate student, Kharkiv State Academy of Culture, Dnipropetrovsk

THE FOLK FESTIVAL A MEANS OF ETHNOCULTURAL IDENTIFICATION AND NATIONAL UNITY

Traditional festivals are analysed in the article from point of view of their axiocontent it has been noted that due to specific character of festive actions (the mass character, repetition, optimism, the combination of language, customs, different types of art and others), a folk festival is an effective means of an ethnocultural identification

and national unity. The author examines the significant philosophical components of traditional folk festivals.

Key words: folk festival, axiological aspect, ethnoculturel authentication, folk traditions, national unity.

Актуальність висвітлення цієї теми зумовлена напруженою, кризовою ситуацією в суспільстві, викликаною відмінністю політичних поглядів, уподобань українців. На нашу думку, цілком доречно в час соціальних катаклізмів звернутися до значного потенціалу народного свята як особливої моделі формування картини світу, котра впорядковує й ритуалізує свідомість, темперує життя, позитивно впливає а емоції та згуртовує спільноту.

Народне свято — емне текстове утворення, потужне комунікативне поле, що містить безліч смислів, носіями яких є різноманітні елементи культури. Під час свят у контексті емоційного піднесення, оптимістичної спрямованості заходу, традиційні цінності українства засвоюються найліпшим чином.

Народним святам присвячено немало наукових праць, серед яких можна виокремити етнографічні розвідки М. Сумцова [14], О. Воропая [3], В. Скуратівського [11], В. Борисенко [2], Г. Лозко [6] та ін. Окремі цикли свят народного календаря розглянуто в публікаціях В. Соколової [12], О. Курочкіна [9]. Еволюцію, історичну трансформацію свят вивчали Л. Малоока [7], О. Лиманська [5] та ін. У культурфілософському аспекті народні свята досліджували С. Безклубенко [1], М. Закович [4] та ін. Але понині достатньо не проаналізований аксіологічний аспект традиційних свят українців, який має екстраординарне значення як каталізатор етнічної ідентифікації й національного єднання.

Мета статті — виявити ціннісні, світоглядні компоненти традиційних народних свят як основу для етнокультурної ідентифікації й національного єднання. Для цього потрібно вирішити такі завдання:

- простежити етапи та механізм формування традиційного народного свята в діахронному контексті;
- виявити аксіологічну насиченість компонентів традиційної святкової культури;
- з'ясувати сучасний стан народної святковості.

Методологічну основу цієї наукової розвідки становлять культурологічний та аксіологічний підходи.

Українські свята як феномен культури — давні, як і сам народ. Небагато хто з наших сучасників, спостерігаючи святкове дійство, замислюється над тим, які складні поєднання

архаїчних і християнських мотивів він має можливість спостерігати. Спробуємо виокремити й розглянути кожен з них, аналізуючи найдавніші складові традиційних свят.

Основним заняттям наших пращурів було землеробство, тому і праця, і життєвий цикл людей підпорядковувалися зміні пір року, в яких головна роль відводилася Сонцю.

Ушановування Сонця — головного світила від якого залежав урожай, — у річному циклі розпочиналося на свято Коляди, що знаменувало народження Божича Коляди (тобто Сонця-Дитини).

Різдво Коляди мало особливу магічно-святкову атмосферу. І нині зберігаються традиції підготовки до нього. Перед Колядою господарі ретельно прибирали дім та інші забудови, готуючись до свята. В оселі врочисто встановлювали Дідуха — житній сніп, який утілював дідів (предків). Господині прикрашали хату рушниками. На стіл, під скатертину, скраю накладали сіна (щоб рік був багатим на сіно і сприятливим для худоби), ставили пісні страви. Видатний дослідник народних традицій К. Сосенко [13] зазначав, що святковечірні страви, зокрема кутя або, як її ще називають, «коливо» (каша з пшениці чи жита) — надзвичайно архаїчні і являють собою перші хліборобські здобутки. Не обходиться різдвяна вечеря, як і жодне народне свято, без вареників (символічного зображення Місяця). Родинна вечеря на Різдво-Коляду присвячувалася душам померлих родичів. Господар підкидав першу ложку куті до стелі та промовляв: «Дідів кутею пом'яніте!». За столом залишали вільні місця (щоб діди сідали). Зі столу не прибирали, щоб духи предків могли скуштувати свято вечірніх страв. До осель заходили колядники, які вітали господарів, зичили їм багатства, доброго врожаю, приплоду худобі.

Нині вже спостерігається трансформована народна традиція відзначання Різдва та Нового року. У сучасній новорічній обрядовості можна виокремити компоненти святкування Різдва-Коляди, традиції стародавнього Новоліття та християнські мотиви.

В Україні, ще до прийняття християнства, початок нового хліборобського року відзначали навесні. Свято мало назву Новоліття (нове літо). На ньому «посівали» — обсипали зерном (символ відродження і достатку) та бажали людям благополуччя й урожаю, а також щедрували.

У щедрівках — народних обрядово-звичаєвих піснях — наявні щедрі побажання рідним і близьким, а також мотиви весняних господарських робіт. Щедрівки первинно виконувалися на Щедрий вечір (Новоліття). Але історично склалося так, що святкування

Нового року було спочатку перенесено на осінь, а потім, за наказом Петра I, — на січень. Тоді й відбулося зміщення в часі відзначання Новоліття, а обрядові пісні весняного щедрівочного циклу стали співати разом із колядками.

На дванадцятий день після Різдва-Коляди язичники відзначали свято Води — Водокрес (1-2 січня за новим стилем). Святкування відбувалося під покровительством Богині-Дани — жіночого першопочатку Всесвіту.

У неділю після весняного рівнодення давні руси святкували Великдень Дажбожий. Вони не пов'язували Великдень із повним місяцем і не чекали цієї фази. Великдень — свято Сонця, яке втілює Життєдайну силу, Добро, Любов, тому існував звичай обмінюватися ритуальними поцілунками на знак добра і любові, дарувати один одному писанки.

У найдовший день (літнє сонцестояння) слов'яни святкували Купайла (Купала, Купало). Персонажами обряду були дві ляльки — Купайло і Марена. Купайла парубки виготовляли із соломи, а Марену — дівчата — з гілок дерева, прикрашали стрічками, квітами. Купайло і Марена — утілення двох божеств, що відповідають стихіям Вогню й Води і, відповідно, Сонцю та Хмарі. І. Нечуй-Левицький у своїй розвідці «Світогляд нашого народу» вказує, що «купальське свято справлялось двом богам: богу Сонцю й богині Хмарі, німфі дощу» [10, с. 63]. Наприкінці обряду Купайла спалювали, а Марену топили в річці, повертаючи кожного своїй стихії.

Уявлення про цінності буття, які персоніфікувалися у святково-обрядових постатях (Земля-Мати, Сонце-Дажбог, Жива Вода, Дідух та ін.), колядках, щедрівках, веснянках, купальських, жнивних піснях — були регуляторами життя людини.

Крізь призму народних свят простежується вшанування предків, виховання поваги та любові до родичів, односельців і взагалі людей, а також до основних та допоміжних господарських занять — землеробства, скотарства, бджільництва.

Аналіз найдавнішого пласта народної обрядовості, його ритуально-сакральних постатей, словесного оформлення, символіки, культів надає можливості змінити уявлення про цінності язичницьких свят як щось меншовартісне, примітивне.

Вивчення духовних надбань дохристиянської доби надає підстави до розгляду й оцінки ціннісних уявлень язичницького періоду як змістовно насиченої культурної традиції, котра певною мірою вплинула на функціонування християнства в Україні-Русі.

У язичницьких святах відображалися стародавні, патріархальні уявлення спільноти про ціннісні категорії (добре й погане), моральне, доцільне, довершене. Завдяки трансляційній функції обрядових свят у народі складався певний архетип (від грецьких слів «початок» і «образ»), котрий містив аксіомативи, поведінкові моделі, міфологічні образи, які передавалися від покоління до покоління і переходили на рівень «колективного підсвідомого».

Архаїчні свята віддзеркалювали етнічну картину світу (від грецького «етнос» — народ), тому що цей «образ світу» був створений самим народом упродовж певного періоду його історичного розвитку. Основу етнічної картини світу українців становлять любов до рідної землі (образ Матері-землі), Природи та її антропоморфізація, ушанування щедрості, працелюбності людини та самої сім'ї як основи суспільного буття. Народний світогляд і культури, етичні погляди й етикет, традиції та звичаї, жанри фольклорної творчості, життєвий уклад передавалися завдяки системі язичницьких обрядових свят, таким чином забезпечувалася передача і засвоєння основних культурних цінностей спільноти.

З прийняттям християнства святково-обрядова сфера русичів поступово трансформувалася, набуваючи нових цінностей та соціального забарвлення. Відбулося накладання християнського святкового календаря на стародавні свята. У дні традиційних рідновірських свят християни почали вшановувати своїх святих, замінюючи персоналії давніх руських богів. Так, давньоруський Купало поступився персоні Іоана Хрестителя, й нині стародавнє свято сонця і води відоме під назвою Івана Купала. Різдво Коляди замінено Різдом Христовим, Свято весняного Сонця (Великдень Дажбожий) — Пасхою та ін.

Таким чином, календар традиційних народних свят, який відомий нині, сформувався завдяки накладанню дат ушанування християнських святих на стародавні народні свята ще язичницького періоду. Церква доклала значних зусиль, щоб трансформувати язичницькі свята, зокрема збагатити їх новими пісенними текстами з християнською спрямованістю. Християнські колядки, щедрівки створювали братства, діяльність яких почала активізуватися ще з XV ст., та учні слов'яно-греко-латинських шкіл. Це вже були зразки творчості, збагачені християнськими символами, образами Христа, Божої Матері, святих. Християнські персоналії зумовлювали нову аксіологію обрядодій, поширювали поняття милосердя, добра, захисту знедолених. Завдяки цьому в народній святковості почали виразніше утверджуватися антропологічні мотиви.

Християнські цінності значною мірою вплинули на формування національної культури, характеру і менталітету українців. Християнство акумулювало й нову картину світу спільноти, основану на засадах Богоцентризму. Засвоюючи чужу віру, вірування наших предків не розчинилися в нових християнських святах та обрядах. «Уламки» язичництва існують і понині, частково конкуруючи, частково зливаючись із християнською обрядовістю. Неможливо уявити зиму без Різдва Христового, ряджених, вертепу і куті, а весну — без Христового Воскресіння, Великдень — без писанок. Літні Зелені свята невід’ємно асоціюються з клечанням хати гілочками і свіжою травою. Спас поєднується з обжинковими звичаями й обрядами. Можна тільки пишатися тим, що українська обрядовість є однією з найбагатших у Європі.

Нині багато говорять про відродження народних свят і обрядів, але, на жаль, це відбувається доволі повільно. Наприклад, у такій великій області, як Дніпропетровська, з порівняно активною глибинкою (села, селища) з традиційним побутуванням купальських, різдвяних та свят зустрічі весни — у м. Дніпропетровськ у загальноміському масштабі проводяться тільки два народні свята: Купала й Масляна. 66,8% респондентів, за результатами інтерв’ювання дослідницькою групою Дніпропетровського коледжу культури і мистецтв, визнали кількість проведення народних свят у місті недостатньою.

Нині в соціумі існує проблема відсутності згуртованості, суспільної єдності, вирішити яку покликана етнокультурна ідентифікація громадян. Кожна політична чи так звана «громадянська» нація, навіть якщо формується на зразок поліетнічної американської, повинна мати певний стрижень — мовно-культурне ядро. В Україні, безперечно, пріоритет повинен належати українській культурній традиції, за умови сприятливих можливостей для співіснування інонаціональних культур.

Слово «ідентичність» походить від латинського *identifico* — отожднюю. Питання тотожності всього суцього турбували філософів ще з часів античності. Погодимось з думками науковця І. Малигіної [8], що етнокультурна ідентичність — складний соціально-психологічний феномен, зміст якого становить як усвідомлення індивідом спільності з локальною групою на основі певної культури, так і усвідомлення групою своєї єдності на тих же підставах, психологічне переживання цієї спільності, а також індивідуальні та колективні форми її маніфестації. Відомий учений, автор історико-етноцентричної теорії нації Е. Сміт висловлював думку, що на

початкових етапах націєтворення культурні чинники ефективніші державних інституцій. У цьому контексті істотніше простежується роль народних святкувань. Народне свято надає можливості долучити особистість до світу культури, засвоєння мови, історії, мистецтва, етнічних зразків поведінки тощо. Основою народної святковості є співпричетність, співпереживання в процесі обрядової дії деякої події, позначеної суспільством як значимої, важливої. В обряді завжди беруть участь усі присутні. Ритми руху, загальні для всієї групи, дозволяють її членам уявити себе чимось більшим, ніж одиниця, відчувати суспільний, груповий організм, переживати і маніфестувати свою згоду з подією та її оцінку. Кожен, хто хоч раз переживав подібне, зберігає пам'ять про це, як про щось дуже суттєве, важливе, яке не обмежується буденністю.

Отже, слід підкреслити, що народне свято має особливу культуротворчу функцію, яка безпосередньо пов'язана зі становленням національного менталітету й укорінена в національних традиціях. На її основі формуються національний світогляд, ідеологія, певний ракурс бачення картини світу. За допомогою культурних соціально-психологічних механізмів національного характеру здійснюється своєрідна «навігація», скеровується все життя суспільства. У процесі проведення народного масового свята відбувається глибинна трансляція традиційних цінностей культури, завдяки чому досвід відтворюється знову, і таким чином передається від покоління до покоління. Оптимістичність народних святкових концепцій виражена в тому, що за допомогою природної життєрадісності свята можна подолати кризу сучасного суспільства, об'єднавши людей на емоційно-ідеологічній основі.

Народне свято має й транслює в часі специфічну «мову» жестів, рухів, звуків, дій (загалом це становить обряд або ритуал), у якій відбито соціальний досвід. Крім того, народне свято є проявом естетичних традицій етносу, скарбницею пісенності, танцювального й ужиткового мистецтва, музики, народного гумору тощо. Саме свято естетично організовує і переоформлює час людського життя, вносячи в нього елементи повноти, задоволення і гармонії, ніби збалансовуючи життя суспільства із життям природи. У народному святі кожен присутній є його неодмінним учасником, органічно інтегруючись у ритуально-ігрову канву дійства. Долучення широких мас до участі в традиційних святах — надійний шлях становлення патріотів держави, тому що справжній патріотизм формується в результаті засвоєння етнокультурних традицій та творення на їх основі нових. Категорія «етнокультурне

виховання» трактується як багатогранний і тривалий процес формування в психічних структурах індивіда відчуття природності етнокультури спільноти, одиницею якої він є, з метою глибинного розуміння власного «Я», стимулювання внутрішнього потенціалу в процесі самовиявлення, творчого саморозвитку і самореалізації та цілеспрямованої підготовки до міжкультурного діалогу.

Перспективою подальших досліджень є розгляд сучасних модифікацій презентування народних святкувань та їх семіотичної насиченості.

Список використаних джерел

1. Безклубенко С. Д. Теорія культури : навч. посіб. / С. Д. Безклубенко. — Київ : КНУКіМ, 2002. — 264 с.
2. Борисенко В. К. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / В. К. Борисенко / Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. — Київ : Універс., 2000. — 191 с.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис / О. Воропай : у 2 т. — Київ : Оберіг, 1991. — Т. 1. — 435 с. ; Т. 2. — 447 с.
4. Закович Н. М. Советская обрядность и духовная культура / Н. М. Закович. — Київ : Наук. думка, 1980. — 221 с.
5. Лиманська О. В. Календарне свято як складова української обрядової культури : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : спец. 26.00.01 «Теорія та історія культури» / О. В. Лиманська. — Київ, 2008. — 18 с.
6. Лозко Г. С. Українське народознавство / Г. С. Лозко. — 3-е вид. — Харків : Вид-во «Див», 2005. — 472 с.
7. Малоока Л. В. Історична еволюція масових свят українців : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 17.00.01 «Теорія та історія культури» / Л. В. Малоока. — Київ, 2006. — 17 с.
8. Малыгина И. В. Феномен идентичности в контексте философского знания И. В. Малыгина // Ученые записки МГУКИ. Вып. 25. — М. : МГУКИ, 2003. — С. 33-49.
9. Курочкін О. В. Новорічні свята українців. Традиції і сучасність / О. В. Курочкін. — Київ : Наук. думка, 1978. — 159 с.
10. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу: Ескіз української міфології / І. Нечуй-Левицький. — Київ : Обереги, 1992. — 85 с.
11. Скуратівський В. Т. Дідух: Свята українського народу / В. Т. Скуратівський. — Київ : Освіта, 1985. — 272 с.
12. Соколова В. К. Весенне-летние календарные обряды русских, украинцев и белоруссов / В. К. Соколова. — М. : Наука, 1979. — 363 с.
13. Сосенко К. Різдво — Коляда і Щедрий вечір / К. Сосенко. — Київ : Укр. письменник, 1994. — 286 с.
14. Сумцов Н. Ф. Символика славянских обрядов / Н. Ф. Сумцов. — М.: Изд. Фирма «Восточная литература» РАН, 1996. — 296 с.

References

1. Bezklubenko S. D. Teoriia kultury : navch. posib. / S. D. Bezklubenko. — Kyiv : KNUKiM, 2002. — 264 s.
2. Borysenko V. K. Tradytsii i zhyttiediiialnist etnosu: na materialakh sviatkovykh-obriadovoi kultury ukrainsiv : navch. posib. dlia stud. vyshchyykh navch. zakl. / V. K. Borysenko / Kyiv. nats. un-t im. T. H. Shevchenka. — Kyiv : Univers., 2000. — 191 s.
3. Voropai O. Zvychai nashoho narodu. Etnohrafichnyi narys / O. Voropai : u 2 t. — Kyiv : Oberih, 1991. — T. 1. — 435 s. ; T. 2. — 447 s.
4. Zakovych N. M. Sovetskaia obriadnost i dukhovnaia kultura / N. M. Zakovych. — Kyiv : Nauk. dumka, 1980. — 221 s.
5. Lymanska O. V. Kalendarne sviato yak skladova ukrainskoi obriadovoi kultury : avtoref. dys. ... kand. mystetstvoznavstva : spets. 26.00.01 «Teoriia ta istoriia kultury» / O. V. Lymanska. — Kyiv, 2008. — 18 s.
6. Lozko H. S. Ukrainske narodoznavstvo / H. S. Lozko. — 3-e vyd. — Kharkiv : Vyd-vo «Dyv», 2005. — 472 s.
7. Malooka L. V. Istorychna evoliutsiia masovykh sviat ukrainsiv : avtoref. dys. ... kand. ist. nauk : spets. 17.00.01 «Teoriia ta istoriia kultury» / L. V. Malooka. — Kyiv, 2006. — 17 s.
8. Malygina Y. V. Fenomen identichnosti v kontekste filosofskogo znaniia Y. V. Malygina // Uchenye zapiski MGUKI. Vyp. 25. — M. : MGUKY, 2003. — S. 33-49.
9. Kurochkin O. V. Novorichni sviata ukrainsiv. Tradytsii i suchasnist / O. V. Kurochkin. — Kyiv : Nauk. dumka, 1978. — 159 s.
10. Nechui-Levytskyi I. Svitohliad ukrainskoho narodu: Eskiz ukrainskoi mifolohii / I. Nechui-Levytskyi. — Kyiv : Oberehy, 1992. — 85 s.
11. Skurativskiy V. T. Didukh: Sviata ukrainskoho narodu / V. T. Skurativskiy. — Kyiv : Osvita, 1985. — 272 s.
12. Sokolova V. K. Vesenne-letnie kalendarnye obriady russkikh, ukraintsev i belorussov / V. K. Sokolova. — M. : Nauka, 1979. — 363 s.
13. Sosenko K. Rizdvo — Koliada i Shchedryi vechir / K. Sosenko. — Kyiv : Ukr. pismennyk, 1994. — 286 s.
14. Sumtsov N. F. Simvolika slavianskikh obriadov / N. F. Sumtsov. — M. : Yzd. Firma «Vostochnaia literatura» RAN, 1996. — 296 s.

■ UDC 394. 2 (477. 6)

THE FOLK FESTIVAL AS A MEANS OF ETHNOCULTURAL IDENTIFICATION AND NATIONAL UNITY

Chuiko V. O., Teacher, Dnipropetrovsk College of Culture and Arts, postgraduate student, Kharkiv State Academy of Culture, Dnipropetrovsk
svetchuiko@yandex.ru

The aim of this paper is to show the axiological and philosophical components of traditional folk festivals as the foundation for ethnic and cultural identity and national unity.

Research methodology. The methodological basis of research are scientific folklorist publications about folk festivals. Culturalological and axiological approaches are the basis of this research.

Results. The author notes that the folk festival has rich opportunities for an immersion of the individual in the world of culture, where a person learns the language, history, art, ethnic norms of behavior and etc. All audience always takes part in the folk festival. They together can experience common emotions in the process of the ritual action. Rhythms of movement common to the entire group allow its members to feel something greater than one man, and to have common feelings, the «general body», the experience and to manifest their consent with the event and its evaluation.

The author points out that the folk festival has a special culture-forming function. It is closely associated with the formation of the national mentality. The national world outlook, ideology, a special angle of vision of the «picture of the world» are created on the basis of the culture-forming function of the folk festival.

The lives of the whole society and the peculiarity of «navigation» are realized by means of cultural and social-psychological mechanisms of national character. The national festival has traditional values of culture. The rituals are performed over and over again, and culture traditions are thus passed on from generation to generation.

The author notes that the folk festival has got an optimistic character. This feature of the folk festival unites people. It helps them through difficult times. The folk festival has the collective nature of the actions. It is important as a means of national unity.

Novelty. An attempt is made in this paper to show the rich axiological and philosophical components of traditional folk festivals as the foundation for ethnic and cultural identity and national unity.

The practical significance. Directors and screenwriters of folk festivals may find the information contained in this article useful for a modern strategy of folk festivals practices.

Key words: folk festival, axiological aspect, ethnoculturel authentication, folk traditions, national unity.

Надійшла до редколегії 21.01.2015 р.